

Φ 6 Θαυμαστή η επιβίωση του βυζαντινού πολιτισμού

«Η Βυζαντινή παράδοση μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης»
Επιμέλεια: Τζων Γιαννίτς
Εκδόσεις: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1994

Μπορεί η Κωνσταντινούπολη μετά την Άλωση να έγινε και να παρέμεινε Ιστανμπούλ, όμως ο βυζαντινός πολιτισμός, που για περισσότερο από μια χιλιετία αναπτύχθηκε σε αυτήν, εξακολούθησε να υπάρχει. Ένα κληροδότημα στον ορθόδοξο κόσμο που το διόλιθο προσπαθεί να συλλάβει, ξεπερνώντας τα στενά όρια των εθνών - κρατών. Ορισμένες πλευρές αυτού του πολιτισμού, που θεωρούνται και οι σημαντικότερες, εξετάζονται οι ενάντια εργασιές του κόσμου. Από αυτές οι επτά παρουσιάστηκαν σε συμπόσιο στο Πανεπιστήμιο της Βιεννής των ΗΠΑ, τον Απρίλη του 1988. Οργανωτής ο καθηγητής ιστορίας της τέχνης, Τζ. Γιαννίτς, που συντάσσει το εισαγωγικό πλαίσιο, αναλαμβάνοντας και τη φροντίδα του συνόλου.

Το πρώτο κείμενο του γνωστού Άγγλου μελετητή του Μεσαίωνα, Σ. Ράνσιμαν, αφορά το Ρομν Μιλντί, δηλαδή το Ορθόδοξο Έθνος, όπως αυτό συσπειρώθηκε γύρω από τον Πατριάρχη και την Εκκλησία, αφού στην Ανατολή η εθνική ταυτότητα εξομοιωόταν με τη θρησκεία. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα περιγράμμα της ιστορίας, την εποχή της Τουρκοκρατίας, από την επαύριο της Άλωσης μέχρι την Επανάσταση του '21. Στο διάστημα που μεσολάβη, από τον πρώτο Πατριάρχη, που όρισε ο Μωάμεθ Β' τον Σχολάριο και μέχρι τον Γρηγόριο Ε', η εκκλησιαστική αρχή επικράτησε για να συμπεριλάβει τη δικαστική και την πολιτική εξουσία. Μέχρι τον σημείο, οι Φαναριώτες να ελπίζον, πως αυτοί θα αναλάβουν την οθωμανική γραφειοκρατία, την Αυτοκρατορία καταρρεύσει. Ανεξάρτητα αν τους πρόλαβε ο εκ δυσμών άνεμος του εθνικισμού. Μάλιστα, ο Ράνσιμαν, σε αντίθεση με άλλους ιστορικούς, εξαιρεί το ρόλο των Φαναριωτών, έναντι του αντικληρικιστή Κορηή που ζούσε ασφαλής στο Παρίσι. Όσο για το πεσέλι στο Σουλτάνο, που με τον καιρό καθιερώθηκε για όλες τις υψηλές θέσεις, φαίνεται πως από μόνοι τους οι Βυζαντινοί υιοθέτησαν αυτό το κακό και λόγιο των αναμεταξύ τους τραγωδιών.

Ο Σπ. Βουγιούκας μελετά την επιβίωση του επίσημου βυζαντινού πολιτισμού κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας. Στο δικαίο, ιδιαίτερα το ναυτικό, αλλά και στο γεγονός, πως κρατήθηκε ενεργό το ημερολόγιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ακόμη δείχνει τη βυζαντινή κληρονομιά στη ζωγραφική και τη λογοτεχνία. Η έντεχνη παράδοση της βυζαντινής ζωγραφικής, αρχικά είχε προσέγγιση την κατηχητική σχολή. Αργότερα, στις αρχές του 18ου αιώνα, εμφάνισαν και με το σύγγραμμα «Επιμνηνά της ζωγραφικής τέχνης» του Διονυσίου του εκ Φουρνά, που άσκησε ιδιαίτερη επιρροή στο Άγιο Όρος και στάθηκε το αντίπαλο δέος στο «Περί ζωγραφίας» του Παναγιώτη Δοξαρά. Και στη λογοτεχνία, την ίδια εποχή, ξεχωρίζει το «Σύγγραμμα περί Μωάμεθ και κατά Άστινων» του Αναστάσιου Γόρδιου, φίλου και συντοπίτη του Διονυσίου. Κι αυτό στηρίχθηκε στο βυζαντινό για να αντικαταστήσει τους μουσουλμάνους, κυρίως όμως την παπική ετεροδοξία. Αν και απαισιόδοξο, πολλαπλά αντιγράφτηκε και επηρέασε.

Με διαφορετική εστίαση, η εργασία του Τζ. Μέγνεντοφ μελετά τον βυζαντινό της Ρωσίας και κατά πόσο πόθησε να γίνει η "Τρίτη Ρώμη". Μάλ-

λον εντυπωσιάζει, τουλάχιστον το σημαντικό αναγνώστη, η τόσο υποτακτικότητα της ρωσικής εκκλησίας, παρά το θρόνο του λευκού επικαλύμματου. Ρωσική παραλλαγή της Δωφρέας του Κωνσταντίνου, αφορά κι αυτό το δικαίωμα ισοτιμίας κληρονομιάς στην αληθινή χριστιανική πίστη. Διάφορες ιστορικές προσωπικότητες ελκύον με το παράδοξο του βίου τους, όπως ο μοναχός Μάξιμος, κατά κόρον Μιχαήλ Τριβόλης. Αυτός ο κοσμοπολίτης πατέρας, αν και δεν γνώριζε καμία σλαβική γλώσσα, κλήθηκε στη Μοσχούβια για να συνδράμει τη μετάφραση των ερωτών κειμένων, ώστε να διασφαλίσει το δόγμα από τις παρερμηνείες. Και τα κατάφερε.

Η Α.Ν. Κάσθαγλη μελετά τη θέση της γυναικίας στη Νάξο του 17ου αιώνα, μέσα από τα νοταριακά έγγραφα. Αδιαμφισβήτητη η ανδρική υπεροχή και βαθιά ριζωμένη στην ιδεολογία, ωστόσο οι γυναίκες στη Νάξο τουλάχιστον δεν θεωρούνταν διά βίου ανήλικες. Ιδιαίτερα, όταν διέθταν περιουσία, είχαν και λόγο γενικότερα, φαίνεται πως διαχειρίζονταν τα προκείμενά τους. Κι όταν τύχαινε να ανήκουν στην άρχουσα τάξη, ακόμη και οι ερωτικές παρασπονδίες τους, καμιά φορά, συγκαλύπτονταν. Μάλιστα, η μελέτη δείχνει, πως σε κάποιον νησιά ήταν διαδεδομένη και η ανδρική προίκια. Τέλος, διαβάσαμε την πιο ευφάνταστη αιτία διαζυγίου, που ήταν αποδεκτή στους Βυζαντινούς: Ένας από τους γονείς γινόταν ανάδοχος στη δάφνηση του παιδιού του αυτό αποκαθιζοτάσσε πνευματικό δεσμό μεταξύ των συζύγων και κατά συνέπεια ισοδυναμούσε με αιμομυσία.

Ο Μ. Βελμιρόδης σκιαγραφεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της βυζαντινής μουσικής που αποτέλεσε τη βάση της ορθόδοξης εκκλησιαστικής μουσικής. Ενώ η μελέτη του Χ. Μπούρα κινείται σε ένα διαφορετικό χώρο. Οι και

λιγότερο εντυπωσιακές, τουλάχιστον ως αρχιτεκτονήματα, οι εκκλησίες που χτίστηκαν στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, μένουν πιστές στα βυζαντινά πρότυπα. Ο συγγραφέας, επισκοπώντας το χώρο των Βαλκανίων, δείχνει το συνήθη τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο. Ακόμη πολυάριθμες, οι γνωστές σε όλους μας, κυρίως στην υπαίθρο, μικρές μονόχωρες εκκλησίες με τρούλο, χωρίς να αποκουσιάζουν κι άλλοι σπανιότεροι τύποι.

Η εργασία συνοδεύεται από πλούσιο φωτογραφικό υλικό, όπως κι αυτή που ακολουθεί, της Θ. Γκούμα - Πήτερσον και αφορά την εικονογραφία. Μεγάλη η πίστη στη δύναμη της εικόνας. Δείγμα αφώτιστος και ευσεβείας, οι ιδιώτες φανταν δωρεές και πολλοί οι ζωγράφοι που επιδιόταν, ανάμεσά τους ο παραγωγικότερος Θεοφάνης. Φαίνεται, πως σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, η εικόνα μένει καθαρά βυζαντινή, καθώς η λατρεία χριάζεται σταθερό το αρχετύπο. Ακολουθεί η μελέτη του Γκ. Βίκαν, που εξετάζει ένα εικονογραφημένο εναγελιστάριο. Δημιουργός του, ο επίσκοπος Μπουλέου, Λουκάς ο Κύπριος, στα τέλη του 16ου αιώνα. Οι εικόνες που παρατίθενται, πείθουν πως πρέπει να επρόκειτο για εξαιρετικό καλλιτέχνη.

Και ο τόμος συμπληρώνεται με το άρθρο του Τζ. Γιαννίτς για τον κατ'εξοχήν τόπο περιουλήγης του επίσημου βυζαντινού πολιτισμού, το Άγιον Όρος. Ως προέκταση των εκκλησιών, οι μοναστικές τράπεζες στον Άθω δηλαδή οι χώροι συνεισίστασης έχουν σημειογραφημένους τους τοίχους. Κι αυτές τις τοιχογραφίες μας παρουσιάζει επιλεκτικά η μελέτη.

Πράγματι, ένα διδύμο που συμβάλλει σε μια περισσότερο ιώδερτα ανάμνηση του Βυζαντίου. Προσπίο, σε ένα πρώτο επίπεδο αναγνώση, και στο ευρύτερο κοινό.

M.Θ.

Η ΕΠΟΧΗ
9-7-1995